

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 60

NUMMER 1

JAN-FEB 2013

60 JAAR
POKROF

- 3** *Van Christus getuigen bij K.M. George* – Huub Vogelaar
- 6** *Olivier Clément's weg* – Dolf Bruinsma
- 10** *Serviërs herdenken* – Paul Baars
- 12** *Meditatie: 'Wie zonder zonde is'* – Paul Brenninkmeijer
- 14** *Olga Hoppe-Kondrikova over Ruslands civil society* – Josephien van Kessel
- 18** *Ethiopische iconenkunst* – Leo van Leijssen

Hedendaags
Ethiopisch triptiekje
(drieluik-icoontje).
(Foto: L. van Leijssen)

- 22** *Korte berichten*
- 23** *Hulp aan vluchtelingen*
- 23** *Oosterse liturgievieringen in Nederland*

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Het Servisch-orthodoxe klooster Krka aan de Dalmatische kust, Kroatië.
Achterzijde: Kapel van Sint-Sava, klooster Krka.
(Foto's: Zeljko Končarević)

2013 is voor Pokrof een jubileumjaar: 60 jaar bestaat ons tijdschrift maar liefst. Dit jaar zullen we daar aandacht aan besteden. We organiseren in het late voorjaar een symposium, onze concrete plannen zult u later horen.

Deze Pokrof brengt weer allerlei 'oosterse' onderwerpen bij u thuis: een theoloog uit India, én een uit Frankrijk: de beroemde Olivier Clément die een paar jaar geleden overleed; Servisch-orthodoxen in Nijmegen; de 'civil society' in Rusland; iconen uit Ethiopië, en een oproep tot steun aan een klein project voor Syrische christelijke vluchtelingen in Turkije.

De meditatie behandelt het thema schuld vanuit het evangelieverhaal over de 'Overspelige Vrouw'. Nieuw is een korte opsomming van de Internetsites met informatie over oosterse vieringen (katholieke en orthodoxe) in Nederland. Deze lijst komt voortaan één keer per jaar in Pokrof als vervanging van de tot 2012 bestaande liturgie-agenda.

Veel leesplezier,

Leo van Leijssen,
redactiesecretaris

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijssen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 -
2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in Utrecht te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €20, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 61 INGB 0005679145 en BIC: INGBNL2A t.n.v. Tijdschrift Pokrof, Utrecht. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

“Getuigen van Christus en van elkaar in de kracht van de Heilige Geest”

K.M. GEORGE OVER DE GEEST DIE DE SCHEPPING VERVOLMAAKT

Tijdens een bijeenkomst in Manado (Indonesië) van het Global Christian Forum, ruim een jaar geleden, hield de oriëntaals-orthodoxe theoloog dr.

K.M. George van de Malankara Orthodoxe Syrische kerk uit India een belangrijke rede met de titel ‘Getuigen van Christus en van elkaar in de kracht van de Heilige Geest’. Huub Vogelaar vat deze hieronder samen.

De kerk waartoe dr. K.M. George behoort, de Malankara Orthodoxe Syrische kerk, is onder de Thomaschristenen van India een Syrisch-orthodoxe kerk die zich sinds 1912 onafhankelijk van de Syrisch-orthodoxe Kerk van Antiochië in het Midden-Oosten heeft ontwikkeld. George is een belangrijk theoloog in deze kerk.

Vriendschap tussen Gandhi en Andrews

Dr. K.M. George begint zijn presentatie in Manado met te spreken over de bijzondere vriendschap, midden 20^e eeuw, tussen Mahatma Gandhi en de anglicaanse priester-missionaris en sociaal hervormer Charles Freer Andrews. Voor George staat deze opmerkelijke ontmoeting model voor de manier waarop het Oosten en het Westen met respect getuigen van elkaars diepste overtuigingen. Gandhi, een Indiase hindoe, en Andrews, een Europees christen, zijn spiritueel nauw met elkaar verbonden. Die verbondenheid zetten ze in voor de verbetering van de positie van armen en machtelozen in India.

Hoop op een andere geglobaliseerde wereld

Dit geschenk van vriendschap en de taak om van elkaar te getuigen ziet George als geïnspireerd door de heilige Geest, zoals in Handelingen 10 waar de besnedenen en onbesnedenen elkaar herkennen en bekrachtigen in dezelfde heilige Geest. Een Geest die soms breekt met

Dr K.M. George, Malankara Orthodox priester en theoloog uit India.

de normen en de logica van onze gebruikelijke theologische constructies, aldus George. In een steeds meer pluralistische en globaliserende wereld kan dit model van vriendschap en gastvrijheid ons inspireren tot nieuwe rechtvaardige en vreedzame relaties: tussen Zuid en Noord op sociaal-economisch gebied, tussen Oost en West op cultureel en interreligieus vlak.

George ziet hierin een overeenkomst met het Koninkrijk van God waar velen zullen komen van Oost en West, van Noord en Zuid, om samen aan tafel te zitten (Lukas 13:29). Van elkaar getuigen in vriendschap en gastvrijheid is niet het door de vingers zien van onrecht of uitbuiting. Onze menselijke identiteit wordt niet alleen in termen van religie, ras of nationale saamhorigheid uitgedrukt, stelt George. Om tot andere verhoudingen tussen mensen te komen dient volgens hem het voortdurend ijverig aanroepen van de heilige Geest centraal te

Volgens de oosterse Kerkvaders wordt de mens samen met héél de schepping omgevormd, 'getransfigureerd', in de vergoddelijking. Miniatuur van de Transfiguratie (Gedaanteverandering), zoals te vinden op een site van de Malankara Orthodoxe Kerk in de VS.

staan. Er ontstaat dan een nieuw bewustzijn van delen en van zorg voor het behoud van de rijkdommen van de aarde voor alle levende wezens, aldus de Indiase theoloog.

Nieuw bewustzijn

George haakt daarbij in op de oude religies van Azië. In het boeddhisme bijvoorbeeld blijven vriendschap en gastvrijheid niet beperkt tot mensen, maar omvatten alle levende wezens. Hij legt een verband met de bijbelse bezorgdheid zoals de profeet Jeremia die schetst: 'Als het land rouwt en het gras op elk veld verdort, als de dieren en de vogels worden weggevaagd vanwege de slechtheid van de mensen die er wonen...' (Jer.12: 4). Als het er in Gods schepping zo aan toe gaat, wat voor soort getuigen van God zijn christenen dan? Het christendom in zijn grote missionaire onderneming en intense zoektocht naar de redding van de zielen om 'zeeën en land over te trekken om een enkele bekeerling te maken' (Matt. 23:15) lijkt hier volgens George de verbazingwekkende schepping Gods en het door de Geest geweven leefklimaat bijna volledig buitenspel te zetten. Om te getuigen van het levengevende evangelie van Christus in de kracht van de Geest moeten

we een nieuw niveau van bewustzijn bereiken. Dit wordt tot nu toe over het algemeen genegeerd. George stelt dat dit ons zou bevrijden van valse tegenstellingen en een ongezonde verbodsketel van de werkelijkheid. Deze zijn gecreëerd door de huidige overheersende westerse beschaving en de materialistische neiging van het christendom, die blijkbaar alleen voldoening kent in wereldlijke macht en materiële welvaart.

Vervolgens brengt George drie thema's uit de Orthodoxe patristische traditie naar voren, die de nadruk leggen op de sterke rol van de heilige Geest. De Geest overstijgt verdeeldheid en geneest tegenstellingen.

Theosis

Zijn eerste thema is de *theosis*, de 'vergoddelijking' van de mens; voor kenners van de Orthodoxie niet direct een verrassende keuze, maar voor niet-Orthodoxen wellicht een eye-opener. Theosis betekent letterlijk 'God worden'. De kerkvaders noemden dit "gedurfd taal" en het is volgens George nog steeds gedurfd om de essentie van de menselijke bestemming zo uit te drukken. Theosis is de patristische uitwerking van de goddelijke genade voor ons: wij mogen 'deel worden van de goddelijke natuur' (2 Petrus 1:4).

Vergoddelijking is de ultieme fase in een drievoudige beweging naar verlossing in het leven van een christen, namelijk zuivering, verlichting en vergoddelijking. In dit proces van theosis is het de heilige Geest die leidt, inspireert, verbindt en Gods schepping transfigureert. Mensen worden uitgenodigd hun door God gegeven vrijheid te gebruiken om volledig deel te nemen aan de goddelijke natuur van de Maker. Dit is volgens George niet het opheffen van het fundamentele onderscheid tussen de Schepper en de geschapenen zoals de totale vereniging (*henosis*) in de hellenistische filosofie of in het absolute monisme van de *advaita*-filosofie in India (*advaita* = Sanskriet: 'niet-twee'). Op dit punt ontpopt George zich ook als Aziatisch christelijk theoloog met een open oog voor zijn context door een link te leggen tussen het Orthodoxe begrip theosis en - zoals George het formuleert - de uiteindelijke samenvoeging van de schepping met de Schepper in diverse Aziatische religieuze filosofieën. Hij werkt dat niet verder uit, maar verwijst naar de leerstellige controverse rond de persoon van de heilige Geest in de 4^e eeuw waar Gregorius van Nazianze de klassieke

christelijke theologie over de Drie-eenheid duidelijk bevestigde: de heilige Geest is een persoon (*hypostasis*) in de ene Godheid zoals de Vader en de Zoon dat zijn. En: de Geest is God. 'Als de Geest niet God was, dan kon Hij ons niet vergoddelijken', was het argument van de kerkvaders. Elke door de Geest geïnspireerde beweging heeft een open einde, dus het lot van de mens ook. Dit dankzij de oneindigheid en onuitsprekelijkheid van de Schepper-God, zoals de Orthodoxe christelijke theologie zegt. De Eerste Brief van Johannes verwoordt het zo: 'Geliefden, wij zijn nu Gods kinderen, het is nog niet geopenbaard wat wij zullen zijn...' (1 Joh. 3:2).

Deze belofte van theosis of het oneindig worden in Gods liefde, eer en vrijheid wordt volgens George uitgebreid tot de hele schepping door de mensen die drager zijn van Gods beeld en gelijkenis. Alles wat de Kerk doet, viert, bidt en waar ze in deze wereld voor staat, is in deze Geest een geïnspireerde geboortebeweging voor de nieuwe schepping. Redding is niet de individuele bevrijding van de ziel uit deze wereld, maar is een gedeelde bestemming *samen met Gods schepping*.

Vervolmaking

Het tweede thema dat George inbrengt is het vervolmakende werk van de heilige Geest. Hij verwijst naar de oude Syrische eucharistische Jakobusliturgie: "Bij ons is het een heilige Geest, die alles vervolmaakt wat geweest is en alles wat er zal zijn". Het vervolmakende werk van de Geest raakt alle eeuwen en alle ruimtes. De Geest als eerste impuls van de schepping blijft daarin wonen en de schepping begeleiden. Het is dezelfde heilige Geest van God die de eerste impuls was van de menswording van Christus en Hem leidde tot de aardse vervulling van het heilsplan van de incarnatie, en die ons blijft leiden naar de waarheid, zoals beloofd door Christus. De heilige Geest van God, die aan het begin stond van de schepping en van de incarnatie, blijft werken om de schepping te herscheppen en te vernieuwen.

Negatief gesproken, zegt George, duidt vervolmaking, volmaaktheid (Eng. *perfection*), gewoon aan dat niets voltooid is in de schepping. Met onvolledigheid of onvolkomenheid is niet per se een moreel defect of morele onvolmaaktheid bedoeld, maar ze stelt de mogelijkheid aan de orde van het *groeien in de Goede* en van het elimineren van alle kwaad in ons leven hier beneden. Het gaat niet om utopie. George verwijst hierbij

naar een boek van Konrad Raiser waar staat dat God niet naar Utopia gaat, maar dat Hij komt in deze wereld doordrenkt met tranen, telkens opnieuw en opnieuw. God houdt van deze wereld, want die is onvolkomen. Mensen zijn Gods Utopia, maar in het proces van het worden.

De Achtste Dag

Het derde thema dat George aanbrengt is de patristische notie van de 'Achtste Dag'. Zondag als dag van de opstanding van Christus is de Achtste Dag. De cyclus van de week vertegenwoordigt de geschapen orde en de kringloop van onze geschiedenis die zich steeds herhaalt. De oude schepping is zo gevangen in de vicieuze en eentonige kringloop dat we allemaal uitzien naar het weekend als bevrijding. George noemt de Achtste Dag een soort van groot en laatste weekend! Zondag is zowel de *eerste* dag van de week als de *achtste*, en doorbreekt daarmee de logica van de geschiedenis en overtreft die zelfs. Het is - als eerste dag - het begin van de schepping én - als achtste dag - het begin van de nieuwe schepping. De week, deze wereld

Global Christian Forum

Opricht in 1998. Kleinschalig oecumenisch platform waar de historische kerken de pinkster- en evangelikale kerken ontmoeten. Deze laatste, circa 25% van de christenen wereldwijd, maken meestal geen deel uit van de georganiseerde oecumenische beweging. Centraal onderdeel van een Global Christian Forum-bijeenkomst is het delen van elkaars geloof en het uitwisselen van verhalen uit ieders kerkelijke traditie om wantrouwen weg te nemen en vertrouwen te winnen. De tweede internationale ontmoeting (270 deelnemers) van het Global Christian Forum vond plaats in oktober 2011 in Manado (Indonesië). Thema 'Samen leven in Jezus Christus, in de kracht van de heilige Geest'. De aandacht van dit jonge oecumenische proces ging eerst uiteraard uit naar de pentecostaalse, evangelikale en charismatische kerken. Dat ging enigszins ten koste van de Orthodoxen. Om evenwicht in het proces te houden werd daarom in Manado een centrale plaats gegeven aan de oriëntaals-orthodoxe spreker dr. K.M. George van de Malankara Orthodoxe Syrische kerk uit India.

en haar geschiedenis, worden volgens George niet uitgeschakeld, maar getransfigureerd in de frisheid van een nieuw bewustzijn en de viering van het opgestane leven in Christus door de Geest.

Ons lineaire gevoel van geschiedenis - in de christelijke theologie vaak beschouwd als van een goddelijke orde - zal serieus moeten beoordeeld in het licht van het vervolmakende werk van de heilige Geest. De Geest werkt waarschijnlijk niet altijd volgens de lineaire historische logica. Het Europese concept van de geschiedenis wordt soms ten onrechte beschouwd als het christelijke concept van de geschiedenis dat het minst gevoelig is voor de spirituele bronnen en psychologische inzichten in het boeddhisme, hindoeïsme, taoïsme en andere religies. Met deze vele doorgaande verhalen van culturen en volkeren doorheen de

tijd moeten we rekening houden, voordat we het laatste woord over volmaaktheid spreken, aldus George. Bepaalde concepten van geschiedenis koesteren een arrogant vooruitgangsgeloof, zijn triomfalistisch en eenzijdig en hebben naast een ernstige ecologische crisis ook een bedreigend, wereldwijd terrorisme veroorzaakt. Als de christelijke zending en evangelisatie blijft veronderstellen dat dit concept van geschiedenis bijbels, goddelijk en superieur aan anderen is, dan zal het christendom de mensheid een fatale slechte dienst bewijzen.

Huub Vogelaar

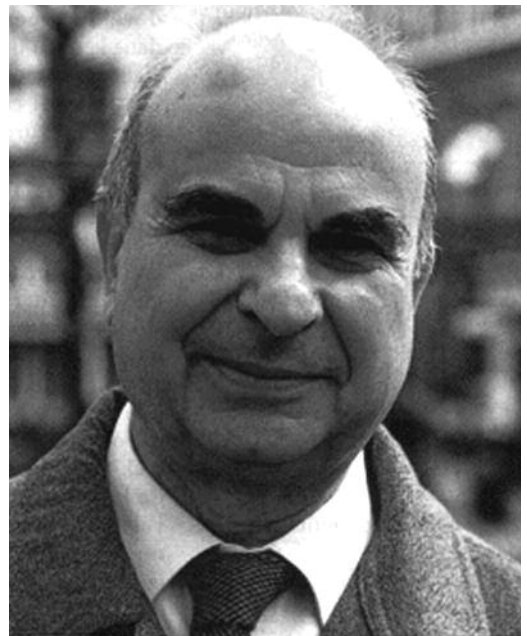
De lezing van Dr. K.M. George in het Engels is te vinden op www.globalchristianforum.org, onder Manado 2011.

In een nieuwe licht

DE WEG VAN OLIVIER CLÉMENT

De Orthodoxie komt uit het oosten, is de algemene indruk. En we weten dat de Orthodoxie ook in het westen bestaat, al dan niet onder emigranten, die in een aantal steden haar kerken heeft. Orthodoxe theologen zullen we dus vooral in het oosten zoeken, maar ze zijn er ook in het westen. Het gaat dan meestal om geëmigreerde Russen, maar er zijn tevens westerlingen onder. De bekende Olivier Clément was een van hen.

Olivier Clément (1924-2009) was Fransman, geboren en getogen in de Languedoc. Hij wendde zich na enige spirituele omzwervingen, onder invloed van belangrijke Russische schrijvers, tot de Orthodoxie. Hij werd aangetrokken door haar zin voor mysterie, de boodschap en aanwezigheid van de verrezen Christus, de vergoddelijking van de mens en de "liturgie in de Drieëenheid". Wel heeft hij kritiek op haar ritualisme, nationalisme en de voortdurende conflicten die zich er afspeelden.

1 Olivier Clément

Groot theologoog

Olivier Clément wordt gezien als een groot Orthodox theologoog. Hij schreef veel. Een recen-

te lijst publicaties telt iets van 35 titels, het kunnen er ook meer zijn. Hij deed mee aan veel theologische, interkerkelijke discussies, sprak belangrijke mensen. Toen hij tachtig was kreeg hij een eredoctoraat aan de Universiteit van Connecticut en de prijs van het Aletti-centrum in Rome. De laatste is een prijs voor degenen die een bijdrage hebben geleverd aan de toenadering tussen het westerse en het oosterse christendom

Maar hij was vooral verdienstelijk omdat hij ook naar buiten trad. Hij was professor aan het Institut Saint-Serge in Parijs, het instituut dat sinds 1924 zorgt voor hoger onderwijs in Orthodoxe theologie en een rol speelt in priesteropleidingen. Je kunt er ook schriftelijke cursussen volgen. Clément schreef ook veel artikelen voor het zeer informatieve maandblad van de *Service Orthodoxe de Presse*, dat ons sinds 1975 bericht over de Orthodoxe gemeenschappen wereldwijd. De organisatie die dit uitgeeft, heeft hij medeopgericht. Zijn beschouwingen waren altijd de moeite waard. Ook schreef hij een boekje over de Orthodoxie in de populaire reeks *Que sais-je?* ('Wat weet ik?').

Spirituele autobiografie

In dit artikel gaat het vooral over zijn boek *L'autre soleil* ('De andere zon'), dat in 1975 uitkwam bij Éditions Stock. Een "spirituele autobiografie", noemt hij het.

Op het eerste gezicht vrees je te maken te hebben met een van de boeken waar de Franse geesteswetenschappers het patent op hebben: in het begin veelbelovend, maar gaandeweg irritant, want weinig concreet, terwijl de gedachten een hoge vlucht nemen. Je neemt het vlijtig door, maar aan het einde heb je niet veel.

Ook in dit boek zijn de feiten schaars. Het meest concreet zijn de opmerkingen over het milieu waar hij in opgroeide, en de kenschetsen van de denkers die hij ontmoette en die voor hem belangrijk waren. Een indeling in hoofdstukken is er niet, het is een reeks fragmenten met veel wit ertussen. We worden van het ene idee naar het andere gevoerd, er is wel een ontwikkeling waar te nemen, maar niet fasegewijs. Het laat zich niet gemakkelijk samenvatten.

Na de eerste zinnen "Ik hou ervan te luisteren naar [de verhalen van] anderen over zichzelf. Ik hou er niet van om over mezelf te praten", gaat hij bijna stamelend verder. Over Jezus die de overspelige vrouw vergeeft. Alles is nieuw.

Er is geen dood meer. Over de spiegel van de dood. Over Hem die ons zoekt. Een fragment uit *De Jongeling* van Dostojevski: een personage die, alles verloren hebbend, in de open lucht slaapt en bij het wakker worden alles als nieuw ervaart: "Als de andere zon licht geeft, als voor een dag zonder einde" – vandaar de titel van het boek. De schijnbare afwezigheid van God, die ruimte geeft Hem te ontvangen.

In de Languedoc, waar hij opgroeit, leven volgens hem drie soorten gelovigen: katholieken, protestanten en socialisten. Over het geloof wordt niet gepraat. Het gemeentebestuur wordt gedomineerd door socialisten. In hun ogen staat de kerk voor godsdienstoorlogen en repressie. Dan heeft Clément het over de "katharenmythe", die volgens hem door anticlericale schoolmeesters is bedacht. Zou dat zijn idee zijn over die middeleeuwse, door de kerk georganiseerde moordpartijen? Hij heeft het er verder niet over.

Rondom de dood

Zijn godsvraag concentreert zich rondom de dood. "Er is geen dood meer", staat er in het begin van zijn boek. In het Zuid-Franse dorp waar hij opgroeit, wordt over de dood gezwegen. Na het sterven is er niets, zou zijn vader gezegd hebben, maar je moet toch maar proberen goed te zijn. Sterven is alleen vertrekken. De dood is als het heelal dat vol sterren staat die voor het grootste deel al verdwenen zijn. Langs de weg en in de kerken staan kruisbeelden met een gestorven Christus. INRI, is dat soms een naam? Jezus als een lijk. De dood is het niets. Je kunt nog denken dat je voor je kinderen leeft, maar die sterven ook, en zo verschuift het niets zich alleen maar.

Clément beschrijft hoe het Niets hem lokt. Hoe hij als een soort sandwichman door de straten zou willen lopen, alleen maar bepaald door de borden die hij draagt. Geheimzinnig is zijn opmerking over hoe onze cultuur de dood ontkent en daardoor de essentie ervan duidelijk maakt. In het dorp van zijn jeugd sprak niemand over de gestorvenen, en de graven bleven zonder kruis. Maar niemand sterft alleen. In de consumptiemaatschappij laten we ons meeslepen door het leven. Clément pleit voor een positievere kijk op de ouderdom. Met de jeugd heeft de ouderdom gemeen dat zij transcendent is, zicht biedt op iets anders. Kinderen en ouderen hebben een ander soort kennis. De dood heeft voor hem een mystieke status. Hij heeft het over een foto van zijn overleden vader. Een

getransfigureerd gezicht, met het merkteken van een andere zon. Hij constateert dat er in het oosten meer waardering voor de ouderdom bestaat. In Roemenië ziet men de dood als een huwelijk. Veel boeren zetten tijdens hun leven de kist al klaar. De monniken leven naar de dood toe.

Zoektocht

De jonge Clément onderneemt een tocht langs allerlei levensbeschouwingen. Het communisme doet aan het katholicisme denken, alleen speelt de ethiek er voorlopig geen rol. Iedereen heeft het over macht, niet over personen. Lenin zou pas op het einde van zijn leven enkele behartenswaardige opmerkingen maken over Stalin.

De cultuur van het hedonisme heeft geen oog voor het tragische. Enigszins tot onze verbazing zien we hem ook sceptisch over de evolutieleer. Het idee dat alles wat groeit en gebeurt van toevalligheden aan elkaar hangt, bevalt hem niet. Het leven is namelijk niet zinloos, er is een bepaald plan. Wat zou zijn standpunt zijn geweest in de Amerikaanse *Intelligent Design*-discussie van een paar jaar geleden? Clément verdiepte zich in oosterse godsdiensten. Voor het hindoeïsme is de wereld vol goden. Het boeddhisme keert zich van de wereld af - de wereld is een illusie. In de ene godsdienst is alles vol, in de andere is alles leeg. Maar beide systemen zijn onpersoonlijk, hoewel met persoonlijke spiritualiteit en rationalisaties het hindoeïsme wel wordt klaargemaakt voor export naar het westen.

De doop

Hoe kom je dan bij het christendom terecht? Clément verhaalt van een ommekeer, bij het bezien van een icoon: "Toen heeft iemand me aangekeken. Hij, op de icoon. Ik zal niet net doen of ik een mysticus ben. Alles was stilte, woorden van stilte. Maar stilte van Hem, woorden van Hem, in een diepte, dieper dan die van het zelf, in een diepte waar ik niet meer alleen was. Hij heeft me gezegd dat ik bestond, dat Hij wilde dat ik bestond, en dat ik dus niet niets was (...). Dieper dan onze wanhoop, hoger dan onze hoogste vreugde, is Hij er."

Dit wordt gevolgd door een lange geloofsbelijdenis, waarin de Geest, Christus en de verrijzenis worden bemediteerd. Dan komt de ontdekking van 'het onzichtbare in het zichtbare', de ziel en de oneindigheid - wat niet wordt onderkend door de *théologues patentés*, laten we zeg-

gen de 'beroepstheologen', die van Jezus volgens Clément een atheïst hebben gemaakt. Het argument vóór God ligt in de mens zelf. In het leven, het levende, ligt het oneindige.

Een andere overweging is dat andere levensbeschouwingen iets onpersoonlijks hebben. Pas in het christendom komt het persoonlijke. Er is een 'ik' en een 'jij'. God spreekt tot de mens en verlangt dat de mens hem in alle vrijheid trouw is. Vervolgens is Hij in zijn Zoon in ballingschap - het is de Geest die dit bewerkstelligt. Hiernaar verwijst de icoon van Christus, waarin het goddelijke tastbaar is. De Deësis - de icoon met in het midden Christus, links en rechts omgeven door Maria respectievelijk Johannes de Doper, beiden in biddende houding naar Hem toegebogen - toont God als rechter, vriend en echtgenoot. In vergelijking met de onaangedane Boeddha biedt de Christusfiguur opening, beweging, identiteit: de dingen zijn wat ze zijn, maar zijn dat in een zeker licht; de dood bedrukt ons niet meer. Hij voelt zich aangetrokken tot de Orthodoxie; op dertigjarige leeftijd laat hij zich dopen.

Geloof en religie

Hij is niet van mening dat alle godsdiensten evenveel waard zijn. Christus is de enige Weg, en het christendom is de religie der religies. Een ambitie waar hij eerst enige moeite mee had. En ook kerk en geloof horen bij elkaar. Het geloof behouden en de religie verwerpen komt volgens hem neer op een *mariage blanc*, een platonisch huwelijk, of zo men wil, een schijnhuwelijk. Een gelovige leeft in de christelijke traditie, met de iconen, en de Schrift. Het Evangelie vindt hij eigenlijk heel modern. Het heeft soms een bepaalde ironie, en wonderen komen weinig voor, en als ze gebeuren zijn ze betekenisvol. Een paar gezinnen, dat is alles. Voor het katholicisme heeft hij wel sympathie. Haar religieuze kunst en liturgie vindt hij lelijk. En de theologie van oordeel en genoegdoening vindt hij schrikbaar.

'Rus'

In zijn boek wil Olivier Clément duidelijk maken dat de Orthodoxie haar wortels zowel in het oosten als in westen heeft. Toch zijn het Russische geschriften die beslissend zijn geweest voor zijn ontwikkeling. "Je zult Rus zijn", zei hem Berdjajev, een vooraanstaand Russisch theoloog. Hij bedoelde dat Clément Orthodox zou zijn. Hoe arm het boek verder aan feiten en gebeurtenissen is, wat hij vertelt

over de befaamde Russische theologen die hij ontmoet, is boeiend. Behalve Berdjajev vallen de namen van Paul Jevdokimov en Sergej Boelgakov. Opvallend is dat enkelen van hen, en niet de minsten, een communistische achtergrond hebben.

We herinneren ons een wat futiel theologisch discussiepunt: Is God almachtig? Ja, natuurlijk. Maar kan Hij dan ook een steen maken die Hij zelf niet op kan tillen? Clément maakt er dit van: Hij kan een mens maken die Hij niet kan dwingen in Hem te geloven. Het is altijd weer het probleem van de vrijheid van het scepsele Gods. In het verhaal van het gevecht van Jakob met de Engel, die staat voor God, is het de mens die vecht voor zijn contact met God. Maar op deze plek verschijnt er een wat tragische God, die de liefde van de mens zoekt en zijn leven

geeft. Onze Gerard Reve ("God is gek op me!") schreef het zo: "God is almachtig en alwetend. Nochtans lijdt Hij, als de mensen Hem niet liefhebben, en Hij is volstrekt afhankelijk van onze liefde."

Van Clément's werk ken ik geen vertalingen in het Nederlands, wel zijn ze er in het Engels. Op internet zijn wel vertalingen in het Nederlands te vinden van korte artikelen, als mede een vraaggesprek met Lucette Verboven, uit *KTRC, Maandblad voor Kerk en Media* (http://www.angelfire.com/vt/dbaet/waarheid_olivierclement.html). YouTube laat fragmenten zien van televisieprogramma's waar hij aan meewerkte.

Dolf Bruinsma

Servisch-orthodoxe Kerk herdenkt dit jaar het 'Edict van Milaan'

Verslag van een jubileum in Nijmegen

Op 2 en 3 november jl. vierde de Servisch-orthodoxe parochie van de heilige Savva te Nijmegen haar twintigjarig bestaan. Daarbij waren twee Servische bisschoppen aanwezig: bisschop Luka van Parijs en bisschop Andrej van Remesijana, sinds 2011 de rechterhand van patriarch Irenej van Servië. Het edict van Milaan (313) was daarbij een belangrijk thema.

Zaterdagochtend vierde men de Goddelijke liturgie in de rooms-katholieke Groenestaatkerk met daarna een feest met veel gerechten, muziek en dans. De Servische geestelijkheid liet zich daarbij niet onbetuigd en zelfs de schrijver van dit artikel stond op de dansvloer. De avond ervoor had men een presentatie van de parochie gehouden in de Byzantijnse kapel, die de parochie al twintig jaar huurt. Na een korte vesperdienst hield bisschop Andrej een toespraak. Deze werd omlijst met gezangen door een gelegenhedskoor van de katholieke gemeenschap van

| Bisschop Andrej [Cilerdzić] van Remesijana.

de Byzantijnse ritus en de Russisch-orthodoxe parochie te Nijmegen, wat erg gewaardeerd werd.

Besproken thema's

Bisschop Andrej ervoer ik als een geleerde en open bisschop. Hij besprak enkele theologische en kerkelijke thema's: de *sobornostj* (gezamenlijkheid), de plaats van de bisschop in de kerk en de oorzaken van het schisma in 1054. Veel aandacht kreeg de aanstaande herdenking van het feit dat 1700 jaar geleden het edict van Milaan werd uitgevaardigd. Deze herdenking vindt 24-26 februari plaats in de Servische stad Niš, waar keizer Constantijn geboren is. De Servische patriarch Irenej hecht veel waarde aan deze herdenking. De Servische staat en zijn ambassades ondersteunen het project. Enkele westerse niet-gouvernementele en oecumenische organisaties nemen deel, waaronder *Pro Oriente*. Ook de *Konferentie Europese Kerken* (KEK) is erbij betrokken.

Edict van Milaan

Het edict van Milaan werd in 313 door de keizers Constantijn en Licinius uitgevaardigd na overleg te Milaan. Het wordt ook wel de 'brief van tolerantie en restitutie' genoemd. Het origineel is niet bewaard gebleven, wel kopieën, waaronder één die keizer Licinius naar de provincie Bithinië stuurde. Daarin lezen we: "Aan volstrekt niemand mag naar onze opvatting de mogelijkheid ontzegd worden zich te wijden aan hetzij de godsdienst van de christenen, hetzij de godsdienst die hij voor zichzelf het meest geschikt vindt. Zo kan de godheid, wiens cultus wij in geestelijke vrijheid aanhangen, in alle dingen zijn gebruikelijke gunst en welwillendheid betonen" (Vert. V. Hunink, *Hermeneus* 79, 2007, 111-112). De vervolging van christenen hield op, men liet gevangenen vrij en gaf geconfisqueerde goederen terug. Je kunt het edict vieren als de 'overwinning' van het christendom in het Romeinse Rijk. Niet zo lang na het edict werd het christendom dominant en zelfs staatsgodsdienst. De situatie van vóór het edict keerde in zekere zin terug. Maar je kunt het ook anders zien: als het begin van een aanpassing van het christendom aan de Romeinse bestuurscultuur en mentaliteit. De gevolgen vind je overal terug: in de kleding van en de rituelen rond de bisschop, in bepaalde gebeden en in de verering van de Moeder Gods, die beïnvloed is door de verering van

Artemis. In Efeze stond een grote tempel van Artemis. Het ontstaan van het monnikendom kun je zien als reactie op de pracht en praal van deze staatsgodsdienst.

Herdenking in 2013

Op weg naar het jubileum in Niš organiseert de Servische kerk diverse activiteiten en conferenties onder het motto 'De blijvende waarde en actualiteit van het edict van Milaan'. Opvallend is dat men iedereen daarbij uitnodigt. In een verklaring van de H. Bisschoppen-synode van de Servische-orthodoxe Kerk van 23-26 mei 2012 lezen we: "Alle patriarchen en andere vertegenwoordigers van Orthodoxe kerken (bisschoppen, theologen, kunstenaars), ... , delegaties van heterodoxe christelijke kerken en kerkelijke groepen (lees: rooms-katholieke en protestantse kerken, PB), christelijke en inter-christelijke instituties, groepen van de monotheïstische religies, vertegenwoordigers van wetenschap, kunst en cultuur, en bijzondere Servische en buitenlandse publieke personen." En op de foto's van de officiële website van de Servische kerk zie je dat deze uitnodiging ook wel wordt beantwoord.

Patriarch Irenej wil de scherven die ontstaan zijn door de burgeroorlog en het uiteenvallen van Joegoslavië in de jaren '90, weer bij elkaar rapen en opnieuw contacten opbouwen. Hij heeft zelfs openlijk de wens uitgesproken om ook de paus uit te nodigen. Maar daartegen is in Servië zelf en bij andere Orthodoxe kerken zo veel protest dat hij dit voornemen wel niet zal uitvoeren. Aan de andere kant brengt de Servische kerk in de dialoog sterk haar trauma's naar voren, waarvan Macedonië (eenzijdige zelfstandigheidsverklaring in 1967 door de Orthodoxen daar t.o.v. de Servische kerk) en vooral Kosovo (onafhankelijkheid) de belangrijkste zijn. Er ontstaat soms een slachtoffergevoel. Je komt in gecompliceerde politieke discussies terecht.

Uitgestoken hand

Zowel bisschop Andrej als de Servische parochie in Nijmegen en haar priester vader Dušan zijn heel gastvrij. Men stelt prijs op goede relaties met iedereen. We moeten die uitgestoken hand niet afwijzen. Men wil uit een zeker isolement komen, ook binnen de Orthodoxe kerken van Nederland. Alleen de Rooms-katholieke Kerk en de Orthodoxe parochies van Deventer en St. Hubert waren

bij het jubileum vertegenwoordigd. Dat heeft aan de ene kant te maken met tegenstellingen binnen de Servisch-orthodoxe Kerk zelf: tussen een meer open stroming en een zeer nationalistische, tussen een Griekse en een Slavische liturgische richting. Het gaat er soms heftig aan toe. Aan de andere kant bestaan er bij ons vooroordelen tegenover de Serviërs. Je kunt niet alle Serviërs altijd van alles de schuld geven. Tot slot nog enige algemene opmerkingen. De

herdenking van de afkondiging van het edict van Milaan is wat mij betreft een kritische herdenking. Het edict moest godsdienstvrijheid brengen. Maar christenen hebben die vrijheid zelf later niet altijd gerespecteerd. In Orthodoxe kerken leeft sterk het verlangen naar een 'symfonie tussen kerk en staat'. Westerse kerken werden meer dan eens staatskerken. (Die neiging is nog niet helemaal voorbij; zo heeft in Hongarije de regering bij de invoering van de

nieuwe grondwet in 2011 het christendom tot een allesbepalende factor uitgeroepen.) Ook in het Westen is de verhouding tussen kerken, mensenrechten en democratie soms moeilijk geweest.

Steeds dreigt een vermenging van geloof, ideologie en politiek. Je krijgt dan een soort vergif.

Op korte termijn lijkt die vermenging voordelig. Kerken krijgen privileges en bepaalde politici gebruiken het geloof of de kerk om verkiezingen te winnen. Maar op langere termijn beschadigt ze de kerken en maakt het hun boodschap ongeloofwaardig. Een monopolie is altijd slecht voor de kwaliteit, of het nu over wodka gaat of over het geloof. Laten we het eerst over de inhoud en de bronnen van ons geloof hebben en niet te snel vluchten naar de politieke consequenties. Er zijn zeker praktische (soms ook politieke) consequenties.

Maar die zijn nooit eenduidig en kunnen niet rechtstreeks uit het geloof of de Bijbel worden afgeleid. De bemiddeling van geloof naar de praktijk verloopt - zo herinner ik mij van een van mijn leermeesters, de katholieke moraaltheoloog Theo Beemer - altijd via een rationele afweging en een dialoog.

Paul Baars

Keizer Constantijn, buste te Rome uit de 4^e eeuw. Hoewel hij zich pas op het eind van zijn leven liet dopen, hij in politieke en persoonlijke zin soms een leven leidde dat in schril contrast stond met het evangelie en hij sympathiseerde met het heterodoxe arianisme, wordt Constantijn samen met zijn moeder Helena als een heilige van de kerk vereerd vanwege zijn aandeel in de kerstening van het Romeinse Rijk. Dit door middel van het Edict van Milaan en zijn latere politiek van begunstiging van de christenen. Met name in de Orthodoxe kerk zijn vele iconen van Constantijn samen met Helena.

Het zogeheten evangelieverhaal van de 'Overspelige Vrouw' (Joh 8:1-11) gevisualiseerd. Miniatuur uit een middeleeuws Byzantijns handschrift, een soort strip *avant la lettre*. In feite zijn het, van links naar rechts, drie scènes. Uiterst links Jezus, wie weet in gesprek met "het hele volk" (Joh 8: 2) dat naar Hem was gekomen om naar Hem te luisteren, of - waarschijnlijker - al in een heftige discussie met "de schriftgeleerden en Farizeeën" (vs 3). In de middelste scène, na de heftige beschuldigingen aan het adres van de vrouw (rechts vooraan het groepje mensen) schrijft Jezus in het zand (vs 8) ten overstaan van een ander groepje links van Hem; uiterst rechts - "ze lieten Hem alleen, met de vrouw" (vs 9) - Jezus in gesprek met haar: "Ook ik veroordeel u niet" (vs 11).

‘Wie zonder zonde is...’

In het achtste hoofdstuk van het evangelie van Johannes wordt verteld hoe farizeeën en schriftgeleerden een vrouw bij Jezus brengen die op overspel is betrapt (Joh 8:1-11). Over de man die erbij betrokken is horen we niets. Enkel de vrouw wordt vernederd, veroordeeld en met stening bedreigd. Want, zo zeggen de aanklagers, dat is in de Wet van Mozes voorgeschreven. En ze vragen uitdagend wat Jezus ervan vindt.

Jezus accepteert deze discriminatie van vrouwen niet. Hij zegt eerst niets, maar 'schrijft in het zand' (vs 6, zie middelste scène miniatuur). Mogelijk is dit een toespeling op een tekst uit de profeet Jeremia: 'Moge al wie God, de hoop van Israël, verlaten, in de aarde bijgeschreven worden' (Jer. 17,13). Omdat ze bij Jezus blijven aandringen, zegt Hij tenslotte: 'Wie van jullie zonder zonde is, werpe het eerst een steen op haar'. Beschaamd druipen ze af, de oudsten het eerst.

Het verhaal eindigt met een ontroerende scène. Alleen de vrouw is gebleven, de anderen zijn weg. Jezus kijkt haar met tederheid aan en Hij vraagt: heeft iemand je veroordeeld? En zij zegt: niemand, Heer. En dan zegt Jezus de onvergetelijke woorden die de weggelopen beschuldigers zelf niet meer kunnen verstaan: 'Ook ik veroordeel je niet, ga heen en zondig van nu af niet meer.' Jezus gelooft in haar, Hij wenst haar het allerbeste en bemoedigt haar om niet meer opnieuw te zondigen. Zij verneemt geen enkele veroordeling uit Zijn mond.

We naderen de Vastentijd. Een tijd van boete en inkeer, een herhaald gebed om vergeving van onze zonden. Maar in onze tijd is het woord zonde allerminst populair. Zonde is een beetje een vreemd woord geworden. Toch staan de kranten vol van misdadaadverhalen en van verslagen van rechtszaken waarbij daders veroordeeld worden. Na de moord op een jong meisje in Friesland wezen de geschrokken bewoners uit die streek met beschuldigende vingers naar asielzoekers in een nabijgelegen opvangcentrum. Totdat, na jaren, onlangs de schuldige dader aan het licht kwam. Hij bleek een gewone medebewoner, iemand net als zij. De werkelijkheid van het kwaad zit als mogelijkheid in ieder van ons. En het is heel moeilijk om dat te erkennen. Vandaar de neiging om naar anderen te wijzen. De mannen in het evangelieverhaal beschuldigden en veroordeelden een vrouw, Nederlanders wezen naar buitenlanders.

De Vastentijd is een tijd van inkeer om te erkennen hoe het kwaad in elk van ons aanwezig is, en dat we dit delen met alle mensen om ons heen. Dostojevskij vertelt in zijn roman 'De gebroeders Karamazov' dat Ivan Karamazov zich schuldig voelt over de moord op zijn vader, terwijl hij de moordenaar helemaal niet is. Het bijna vergeten woord 'zonde' drukt juist de schuldige

werkelijkheid uit waaraan wij mensen allemaal deel hebben. Een werkelijkheid diep in onszelf. 'Wie van julie zonder zonde is, werpe het eerst een steen...'

Dit wil niet zeggen dat wij allemaal misdadigers zijn, maar wel dat er in ons innerlijk een disharmonie is, een wantrouwen, een gebrek aan liefde en mededogen, en een neiging om anderen te veroordelen. Het is waar dat deze veroordeling de onvrede in onszelf wegduwt en ons een fijn gevoel geeft: 'Gelukkig ben ik niet zo slecht als die anderen'. Zoals de farizeeër in de tempel bad: 'Heer, ik dank U dat ik niet zo ben als die tollenaar daar, ik vast tweemaal per week, ik sta een tiende af van heel mijn bezit.' In het kondakion uit de Byzantijnse liturgie van de Eerste Zondag van de Voorvasten wordt dan ook gezongen:

'Verlaten wij de grootspraak van de farizeeër en gaan wij in de leer bij de eenvoud van de tollenaar, bekeren wij ons en zeggen wij: Wees ons genadig'.

En in het gebed van de heilige Efreem dat gedurende de Vasten op de weekdagen wordt gebeden, wordt gezegd: 'Heer, laat mij mijn eigen fouten zien, maar mijn broeder of zuster niet veroordelen.'

Om met het kwaad in onszelf in het reine te komen, ook met het kwaad van het veroordelen van anderen, is er maar één oplossing.

En dat is liefdevolle vergeving. Daarom begint in de Byzantijnse liturgie de Grote Vasten met de Vergevingszondag. Daarbij vragen we niet alleen aan de priester om vergeving, maar is het goed als ook de kerkgangers elkaar om vergeving vragen. Niet voor niets bidden we in het Onze Vader dagelijks: 'Vergeef ons onze schuld, zoals wij vergeven aan hen die tegenover ons schuldig zijn'.

Leven is pas goed leven als wij onszelf en elkaar leren accepteren. Het kwaad, de zonde erkennen die er is, en proberen te vergeven. Vergeving is een mystieke daad, het is iets van God zelf. De eenheid die verstoord is kan daardoor geheeld worden. Pas dan kan goedheid regeren.

Uitsnede Overspelige vrouw «Waar zijn ze? Heeft niemand je veroordeeld?», «Niemand, Heer.» «Ook ik veroordeel je niet!»

Paul Brenninkmeijer

Burgerlijke samenleving en de Russisch-orthodoxe Kerk

Interview met dr Olga Hoppe-Kondrikova

*Olga Hoppe-Kondrikova promoveerde in 2012 aan de Radboud Universiteit met haar proefschrift **Struggling for Civility, The Idea and the Reality of Civil Society. An Interdisciplinary Study with a Focus on Russia**¹. Pokrof vroeg haar, in een schriftelijk interview, iets over haar proefschrift te vertellen. Met name waren we geïnteresseerd in de plaats van de kerk binnen de Russische 'civil society' ofwel burgerlijke maatschappij.*

Dr Olga Hoppe-Kondrikova.

Hoe bent u in Nederland terecht gekomen? Ik ben geboren in Moskou in 1980 en heb gelukkige jeugdherinneringen aan de Sovjet-tijd. Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie was er opeens vrijheid om theologie en religiestudies te gaan studeren. Ik ging religiewetenschappen en Engels studeren aan het Orthodox Instituut St.Tikhon in Moskou. Vooral interculturele theologie en religiestudies hadden mijn interesse. Mijn docenten attendeerden mij op mogelijkheden om met een beurs in het buitenland te gaan studeren en ik solliciteerde daarop. Zo ben ik in 2001 naar Nijmegen gekomen in het kader van het toenmalige internationale Graduate Programma 'Interculturele Theologie' van de Faculteit Theologie en Religiestudies daar.

Waar ging uw afstudeerscriptie over?

Tijdens mijn master raakte ik steeds meer geïnteresseerd in sociologie en ethiek. Mijn masterscriptie² ging over de moderne maatschappij en de plaats van kerk en religie in de

moderniteit. De scriptiejaarprijs die ik daarvoor in 2003 kreeg, opende voor mij de weg naar mijn promotieonderzoek.

Waar gaat uw proefschrift over?

Mijn proefschrift gaat over de idee en de realiteit van *civil society*, 'burgerlijke maatschappij'. Op 30 mei 2012 heb ik het verdedigd. Het is een onderzoek vanuit verschillende vakken: politieke theorie, theologie, religiewetenschappen, ethiek en sociologie spelen een rol. Ik probeer een simpele vraag te beantwoorden: Wat is de functie van 'civil society' binnen het democratisch bestuurlijk systeem? En: Wat veroorzaakt het verschil tussen het Westen en post-Sovjet-Rusland in hun ervaring met de 'civil society'?

¹ = Strijden voor 'civility'/'deugdelijkheid'. De idee en de werkelijkheid van civil society. Een interdisciplinaire studie met een focus op Rusland.

² *Nihilism - A Challenge to Modernity? Religious-Philosophical Implications of Nihilism in the Interpretations of Friedrich Nietzsche and Fëdor Dostoevsky* (Nihilisme - Een uitdaging aan de moderniteit? Religieus-wijsgerige implicaties van het nihilisme in de interpretaties van Friedrich Nietzsche en Fjodor Dostojevskij).

Wat is het ideaal en de realiteit van 'civil society' in Rusland?

Het begrip 'burgerlijke maatschappij' slaat zowel op een normatief ideaal als op een sociale werkelijkheid. Als idee belichaamt de burgerlijke maatschappij de visie op een open, pluralistische en liberale samenleving. Het vrijwillig en spontaan leggen van onderlinge verbindingen en verbanden staat daarbij centraal. Als maatschappelijk verschijnsel functioneert de burgerlijke maatschappij als een netwerk van publieke organisaties die onafhankelijk zijn van de staat en die invloed kunnen uitoefenen op politieke beslissingen. Fundamentele waarden van de burgerlijke maatschappij zijn: het vrijwillig aangaan – of ook laten uiteenvallen – van verbanden tussen burgers; individuele autonomie en rechten; pluraliteit; legaliteit; gelijkheid; openbaarheid en publieke verantwoording. Op die manier vormt de burgerlijke maatschappij een randvoorwaarde voor de totstandkoming van een gezonde en goed functionerende liberale democratie.

Een ander aspect is dat de idee van een burgerlijke maatschappij zich in de westerse geschiedenis lijkt te verzetten tegen religie.

Aangezien het concept van de burgerlijke maatschappij een liberale en seculiere wereldvisie veronderstelt, lijkt dit in strijd te zijn met de religieuze wereldvisie. Ik laat zien dat religie en secularisme niet elkaars 'tegenstanders' zijn, maar eerder verweerd zijn in een relatie van wederzijdse beïnvloeding. Religie kan dus een legitieme plaats innemen binnen de seculiere burgerlijke samenleving. Religie hoeft niet veroordeeld te worden tot de privé-levens van mensen of tot de marges van de samenleving.

Waarom benadrukt u in uw proefschrift het onderscheid tussen ideaal en realiteit van de 'civil society'?

Het ideaal van een burgerlijke samenleving is niet gemakkelijk te realiseren. De opkomst van de burgerlijke maatschappij in post-communistische regimes was niet zonder problemen. Dit maakte het tot een uitdaging om het normatief-ethische ideaal en de sociaal-politieke realiteit bij elkaar te brengen. Zoals de versnelde democratische transformatie (overgang, verandering, red.) in Oost- en Centraal-Europa laat zien, ontstaat de burgerlijke maatschappij niet vanuit een historisch vacuüm, maar is deze afhankelijk van diepge-

wortelde tradities en opvattingen.

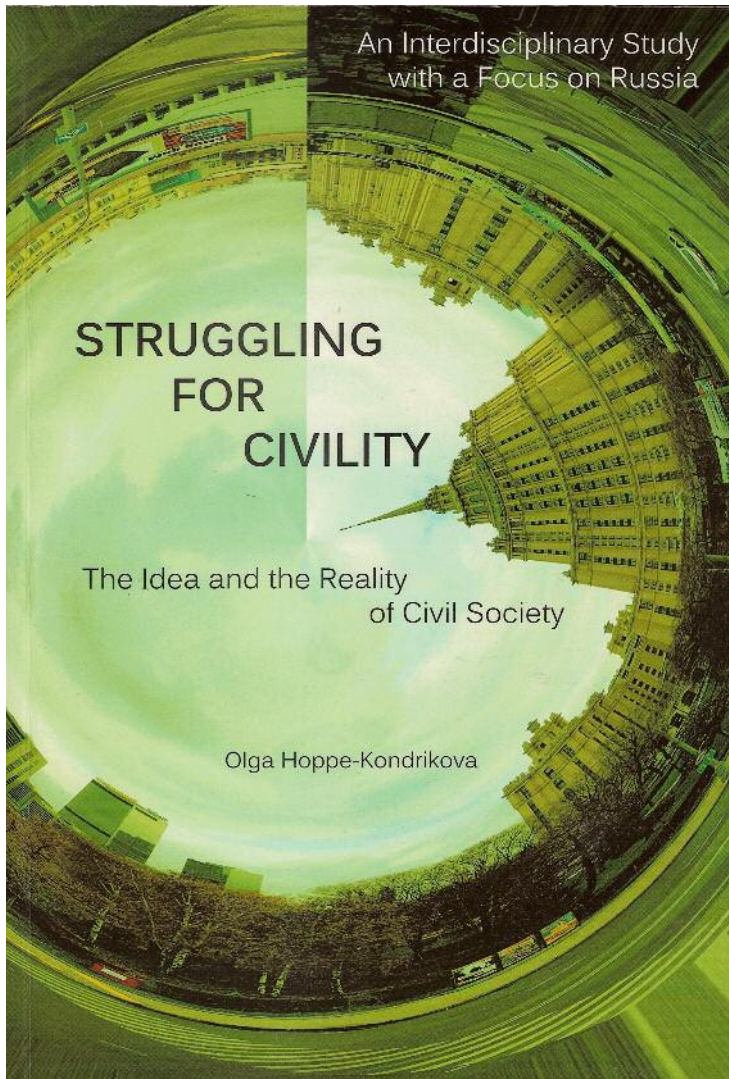
Het is opmerkelijk dat het concept van 'civil society' is ontstaan in het westen.

In mijn proefschrift heb ik de wortels van democratie en 'civil society' in het Westen onderzocht. Zowel idee als realiteit van de burgerlijke samenleving zijn bepaald door de westerse religieuze cultuur. Kernbegrippen daarin zijn individualisme en protestantse religie en ethiek. Rusland kende een heel andere religieuze en politieke ontwikkeling. Dat ligt aan de basis van de andere ervaring met de burgerlijke samenleving in Rusland. Waar in het westen het protestantse geloof een grote rol heeft gespeeld wat betreft de ethische dimensie van 'civil society', was het de verwachting dat in Rusland het Orthodoxe geloof die rol vervult. En Rusland heeft natuurlijk een heel andere politieke ontwikkeling gehad dan de meeste andere Europese landen. Rusland kende een autocratisch bewind (bestuursmodel gebaseerd op alleenheerschappij, red.) onder de tsaren, dat tot 1918 heeft standgehouden. De Sovjet-Unie was ook autocratisch. Pas in de jaren zestig kwam er ruimte voor meer democratische geluiden. Een gezonde burgerlijke samenleving vereist echter een democratische rechtsstaat die de burgerrechten en mensenrechten erkent en naleeft.

Welk aandeel heeft de Russische Orthodoxie in het ideaal en de realiteit van 'civil society' in Rusland?

De Orthodoxe heropleving heeft een prominente rol gespeeld in democratische transformaties in hedendaags Rusland. Sinds de ineenstorting van de Sovjet-Unie en de maatschappelijke liberalisering tijdens de *perestrojka* kan men duidelijk zien dat de Russisch-orthodoxe Kerk steeds belangrijker werd in het maatschappelijke debat. Na zeventig jaar van onderdrukking kreeg de Russisch-orthodoxe Kerk een prominente en bevoorrechte plaats in de publieke arena, omdat zij een nieuwe nationale identiteit biedt die de communistische ideologie vervangt.

De kerk heeft in Rusland altijd een sterke band met de Russische staat gehad – niet altijd vrijwillig overigens, en ook niet altijd in het voordeel van de kerk. De tsaren vormden de wereldse machthebbers, de kerk de spirituele machthebbers. Het ideaal van de verhouding tussen kerk en staat in de Russisch-orthodoxe traditie is *symphonia* – wat een symfonische verhouding tussen kerk en de staat uitdrukt.

| Proefschrift van Olga Hoppe-Kondrikova.

‘Civil society’ daarentegen heeft een vrije ruimte nodig tussen de kerk en de staat. Dat is moeilijk wanneer kerk en staat zo met elkaar verbonden zijn als in de Russische geschiedenis.

De Russisch-orthodoxe Kerk heeft dan ook nog steeds moeite om zichzelf als deel van de burgerlijke samenleving te zien, los van de staat en op gelijke hoogte met andere non-gouvernementele organisaties (NGO'S), kerken, associaties, mensenrechtenbewegingen *et cetera*. Anderzijds heeft de kerk een tweetal documenten opgesteld en gepubliceerd: *De basis van een sociaal concept voor de Russisch-orthodoxe Kerk* (2001) en *Over de menselijke waardigheid en mensenrechten* (2008). In deze documenten

probeert ze zich in dat veld van de burgerlijke samenleving te situeren en zich ertoe te verhouden. Deze tweedeling tussen de spirituele en de seculiere sferen is gebruikelijk voor Orthodoxe christenen.

Door het verdedigen van het ideaal van *Ekklesia* (kerk) als de ultieme vorm van menselijke gemeenschap kiezen conservatieve theologen voor de ideale samenleving in het Koninkrijk van God in plaats van een moderne seculiere samenleving.

In tegenstelling tot deze conservatieve positie van de Russisch-orthodoxe Kerk

beweren liberale theologen dat christendom niet in tegenspraak is met het democratische principe van gewetensvrijheid. Ze putten inspiratie uit de prerevolutionaire traditie en emigrantentraditie van de Russische religieuze filosofie, met name de werken van Vladimir Solovjov en Semjon Frank. Liberale theologen staan positief ten opzichte van modernisering. Ze omarmen de seculiere burgerlijke maatschappij als een forum waarbinnen de Russisch-orthodoxe Kerk, net zo als andere religieuze organisaties, haar geloof publiek en legaal kan uiten en praktiseren. En dit zonder dat de seculiere staat zich hiermee bemoeit. De Orthodoxe denktraditie fundeert haar opvatting van de burgerlijke maatschappij op

het ideaal van eenheid (*sobornost'*). Anders dan de seculiere burgerlijke maatschappij impliceert *sobornost'* niet het sociale contract tussen individuele mensen, maar belichaamt ze een mysterieus gevoel van consensus tussen individuen dat bereikt wordt door middel van een radicale transformatie volgens het ideaal van *Bogotsjelovetsjestvo* (Godmensdom). De Orthodoxe opvatting van de burgerlijke maatschappij verdedigt gemeenschap en wederzijdse dienstbaarheid, niet individuele autonomie en rechten. In deze zin onderscheidt de Orthodoxe sociale leer zich van de sociale denktraditie van de westerse kerken: Orthodoxie is meer begaan met het gemeenschappelijke ideaal van het sociale leven dan met het individu en zijn rechten.

Wat is de realiteit van 'civil society' in Rusland nu? Bestaat die eigenlijk wel?

Het is moeilijk daarop een eenduidig antwoord te geven. Aan de ene kant is in hedendaags Rusland de burgerlijke maatschappij sinds ruim twintig jaar een realiteit: er bestaat een netwerk van publieke organisaties die functioneren op de grens van de politiek, het bedrijfsleven en de privésfeer. Aan de andere kant blijft de burgermaatschappij voor Rusland een vrij nieuwe en onbekende realiteit. Ze wordt continu verdrukt tussen het economische individualisme en het politieke autoritarisme; ze moet vechten voor een plaats tussen de staat en de markt.

Een bijzonder probleem van de Russische burgerlijke maatschappij is het ontbreken van een ontwikkelde publieke sfeer en van een ontwikkelde zelfopvatting van de maatschappij als een onafhankelijke, erkende entiteit die gerechtigd is om aan het politieke proces deel te nemen op één lijn met de staat. Dat duidt aan dat de uiteindelijke betekenis van de democratische transformaties niet alleen bestaat in het veranderen van de politieke, economische en grondwettige structuren van een postcommunistische maatschappij. Nee, het gaat ook om het overbruggen van de kloof tussen democratie *alleen van naam* en feitelijk goed functionerende democratie. Dit kan bereikt worden door de hiërarchische relaties tussen de staat, de maatschappij en het individu te vervangen door een cultuur van zelforganisatie en zelfbestuur. Zo'n verandering vraagt echter dat burgers vertrouwen hebben in zichzelf, in elkaar en in het systeem van de democratie. Sociaal vertrouwen en burgerethos zijn daarom de belangrijkste voor-

waarden voor het deelnemen aan de burgerlijke maatschappij.

De Russische burger is over het algemeen positief over het nieuwe democratische regime in Rusland. Toch is de laatste jaren de vraag gerezen of de burgerlijke maatschappij en de liberale democratie überhaupt deel uitmaken van de genetische code van de Russische politieke cultuur. Het doel van mijn studie was een evaluatie te geven van deze complexe vraagstukken.

Wat is uw verhouding tot het Russisch-orthodoxe geloof?

Ik ben praktiserend Orthodox gelovige. Tijdens mijn studie theologie in Nijmegen leerde ik mijn man kennen. Ons zoontje, nu anderhalf, is gedoopt in de Russisch-orthodoxe Kerk. Voor het werk van mijn man zijn we twee jaar geleden naar Amstelveen verhuisd. We gaan regelmatig naar de St. Nicolaasparochie in Amsterdam. Ook in mijn persoonlijke en professionele leven staat voor mij de ethische dimensie centraal: wat betekent mijn geloof voor mijn handelen en mijn persoonlijke en professionele relaties? De Orthodoxe denktraditie biedt er veel diverse inspiratiebronnen voor. Als wetenschapper ben ik echter gewend om de voorgestelde gedachten en voorschriften eerst kritisch te analyseren.

Wat heeft uw promotieonderzoek voor u persoonlijk betekend?

Mijn passie is steeds meer bij het alomvattende en vaak moeilijke concept van ethiek komen te liggen. Ethiek zoals het actief is in het politieke, sociale en culturele leven van een land. Ethiek zoals het werkt binnen het complex van publieke betrokkenheid, sociaal gedrag en strategische beslissingen. Ik ben daarom in juli 2012 met mijn eigen consultancybedrijf EthixAdvice begonnen. Het verricht onderzoek en geeft strategisch advies over bedrijfs-ethische problemen en de maatschappelijke verantwoording van het bedrijfsleven in de internationale context.

Josephien van Kessel

Het proefschrift van Olga Hoppe-Kondrikova is bij haar te verkrijgen voor € 25 (incl. porto):
Amsterdamseweg 357-I
1182 HB Amstelveen
T: 06 49917664
E: o.kondrikova@ethixadvice.com
W: ethixadvice.com

Ethiopische iconen

Een andere, kleurige wereld

Het christendom van Ethiopië heeft een eigen geschiedenis. Onder Ethiopië reken ik ook de sinds 1991 zelfstandige staat Eritrea. Beide vormen het historische Ethiopië. Het christendom kreeg er vaste voet rond 300 nC. Welke plaats hebben de iconen in dit oeroude christendom?

Sinds 300 heeft het Ethiopische christendom zich geleidelijkaan ontwikkeld. Ergens in die ontwikkeling is daar ook een iconocultus ontstaan.

Tegenwoordig zijn er drie kerken van de Ethiopische traditie: de twee orthodoxe kerken in Ethiopië en Eritrea en de katholieke, geünieerde kerk van de Ethiopische ritus in beide landen. Alle drie kennen iconen.

Liturgie en kerkgebouw

Iconen hebben hun plek in de eredienst. De Ethiopische liturgie heeft met haar Syrische, Koptische, 'Afrikaans-Ethiopische' en Joodse elementen een geheel eigen gezicht. Hetzelfde geldt voor de religieuze schilderkunst van Ethiopië.

Iconen hangen of staan allereerst in - maar niet uitsluitend - het kerkgebouw: als losse panelen, maar meer nog geschilderd op de vaak met canvas bedekte wanden en muren. Want wat is een icoon? Ook voor Ethiopië moeten we vasthouden aan wat geldt voor de Byzantijnse icoon: niet alleen beschilderde houten panelen zijn in 'theologisch' opzicht iconen, maar ook andere tweedimensionale afbeeldingen zijn dat, zoals de zojuist genoemde, in Ethiopië zo veel voorkomende wand-schilderingen. 'Icoon' beslaat ook hier de hele waaier van gewijde afbeeldingen.

Ethiopisch en Byzantijns

De meesten van ons zijn vertrouwd met de 'Byzantijnse' icoon, die uit het oude Byzantijnse Rijk stamt, uit het huidige Griekenland, uit Rusland en de Balkan. Deze icoon is erg populair in het westen. Wanneer we in aanraking komen met Ethiopische iconen, treden we

Icoon van St. Takla Haimanot (± 1215-1313), een echte Ethiopische heilige. Hij was een kluizenaar die jarenlang biddend op één been gestaan zou hebben, totdat het andere er vanaf viel (zie linksonder) Haimanot tekent voor het stichten van een wijde kloosterbeweging die het geloof in zuidelijker gebieden van Ethiopië verspreidde.

in een andere wereld, met andere vormen en kleuren, met andere schildertechnieken ook. Toch moeten we de tegenstelling niet al te groot maken; er zijn veel Ethiopische iconen

die al op het eerste gezicht regelrecht terug te voeren zijn op het Byzantijnse type. Te denken valt aan bepaalde Ethiopische Maria-iconen (zie afb. hieronder).

Vroegste Ethiopische iconen

Heeft de Ethiopische kerk altijd iconen gehad? Dat is moeilijk te zeggen. Er is niet zo heel veel bekend over religieuze kunst in het Ethiopië van voor 1300. Maar dat wil niet per se zeggen dat er niet al religieuze kunst was. Er zijn omtrent het tijdstip van opkomst van iconen eenvoudigweg meerdere theorieën. De twee voornaamste geef ik hier:

1 Tussen 1000 en 1200 waren er al iconen in het Noord-Ethiopische Lalibela met zijn wereldberoemde, uit de rots gehouwen kerken. Deze iconen zouden zijn geschilderd in één van de stij-

len die in het noordelijker gesitueerde Koptische christendom gangbaar waren. Ook zouden ook al voor 1250 onder invloed van Byzantium iconen in Ethiopië aanwezig zijn geweest. Ethiopië's iconografie is binnen deze visie al vanaf een relatief vroeg stadium beïnvloed geweest door de Byzantijnse schilderkunst.

2 Iconen zijn vooral pas vanaf de 15^e eeuw in Ethiopië gekomen, en dit onder invloed van... West-Europa! Deze tweede theorie verschilt beduidend van de eerste wat tijd en oorsprongsgebied betreft:

Hoe dan ook, vanaf de periode 1400-1450 zijn schilderijen op panelen bewaard gebleven. Rond 1450 zien we ook duidelijk dat de vereering van iconen plotseling enorm opkomt in Ethiopië, dat toen geregeerd werd door de zeer godsdienstige koning Zara Jakob.

'Wat zoetelijk', zei iemand bij het zien van deze afbeelding. Veel Ethiopische iconen zullen dat voor ons ongetwijfeld hebben, iets zoetelijks. Toch heeft juist deze icoon van de Moeder Gods iets straks. En dit omdat hij duidelijk onder invloed van de Byzantijnse iconografie staat. Voor wie de in het westen wijdverbreide icoon van Onze Lieve Vrouw van Altijdurende Bijstand kent, een icoon uit Byzantium, zal dit meteen herkend hebben. Ethiopische iconen zijn duidelijk anders dan de Byzantijnse. Toch heeft Byzantium een grote invloed gehad op de Ethiopische icoonkunst, die echter altijd in meerdere of mindere (hier het geval) mate het voorbeeld heeft 'geëthiopiseerd'. Op deze icoon zijn met name de gezichten weinig Byzantijns en ook de figuren ter linker- en rechterzijde zijn duidelijk Ethiopisch van gestalte en gezichtsuitdrukking

Vormen

We vinden in de geschiedenis van de Ethiopische religieuze schilderkunst allerlei vormen: fresco's en andere wandschilderingen; de traditionele panelen, zowel heel grote als kleine, waaronder enkelvoudige panelen, tweelijken (diptieken) en drielijken (triptieken); basreliëfs in steen, en niet te vergeten de miniaturen op perkament in de vele handschriften. Op perkament geschilderd zijn ook de hedendaagse volksiconen, die erg populair zijn, niet alleen bij de Ethiopiërs zelf, maar misschien nog wel meer bij de toeristen, die ze op vele *hot spots* voor een - naar westerse begrippen - zacht prijsje aangeboden krijgen. Van recenter datum zijn ongetwijfeld de mozaïeken in kerken, om nog maar te zwijgen van de driedimensionale beelden ('standbeelden') die we niet alleen in de gelatiniseerde Ethiopisch-katholieke kerkgebouwen kunnen terugvinden, maar soms ook bij Orthodoxe kerkgebouwen uit de 20e eeuw.

Stijlen en thema's

Er zijn in heel de geschiedenis van de Ethiopische gewijde schilderkunst allerlei stijlen te ontwaren. De stijlverschillen zijn meestal afhankelijk van de periode waarin de iconen geschilderd zijn én van hun herkomst. Die herkomst kan uit kloosters zijn, bijvoorbeeld de beroemde Noord-Ethiopische kloosters met hun scriptoria, of uit een zekere regio, of ook uit bepaalde schilderateliers, met name die van het koninklijk hof. Nauw verwant aan de diversiteit van de stijlen is die van de religieuze thema's. In tegenstelling tot veel oosters-ortho-

doxe - d.w.z. 'Byzantijnse' - schilderkunst, die qua af te beelden thematiek een strenge canon (richtlijn) kent, bestaat er in de Ethiopische iconkunst meer thematische vrijheid, overigens wel allemaal volgens de beproefde tradities van het christelijk geloof.

We vinden in Ethiopië grofweg de lijn van een eigen (verder) ontwikkelen van religieuze schilderkunst én de lijn van permanente invloed van buiten. De lijnen betreffen niet alleen de thema's die de iconen uitbeelden,

Dit is een icon geschilderd op geitenvel (perkament), die ik kocht aan een van de aanlegstrandjes van het Tanameer. In dat meer liggen talloze kloostereilandjes - een geliefd doel voor cultuurminnende toeristen, bij wie dit soort van perkamenticonen ook gretig aftrek vindt. De afbeelding van de drie naast elkaar zittende - volstrekt identieke - personen van de H. Drie-eenheid, die wij zozeer als typisch Ethiopisch zijn gaan beschouwen, is in werkelijkheid onder invloed van de Italiaanse schilder Nicolò Brancalone rond 1500 in Ethiopië terecht gekomen.

*Bas-reliëf van een Ethiopische heilige in een van de rotskerken te Lalibela, Noord-Ethiopië.
(Foto: L. van Leijssen)*

maar ook de stijlen waarin dat gebeurt. Beide lijnen, in allerlei vertakkingen, zijn inmiddels haast onlosmakelijk met elkaar verstrengeld.

Invloeden van buitenaf

Dit alles heeft te maken met het eclectische karakter van de Ethiopische cultuur in haar geheel. Die trek laat zich ook gelden in de beeldende kunst. De schilderkunst met name heeft veel overgenomen van oost en van west én dit alles diepgaand aangepast aan de eigen culturele, religieuze en theologische context. Deze 'aanpassing', dit eigen stempel, had tot gevolg dat er door heel de Ethiopische schilderkunst ondanks alle uiterlijke veranderingen een geheel te ontwaren valt, een soort *eenheid* door alle eeuwen heen. Dat men hierbij echter niet in uniformiteit is vervallen, merkt men al gauw als men de bonte keur aan Ethiopische iconen de revu laat passeren.

De externe invloeden kwamen allereerst via de buitenlanders in Ethiopië. Maar - ten tweede -

ook Ethiopiërs trokken er op uit, meestal als pelgrims, naar Jeruzalem maar ook het wijdere Midden-Oosten in tot Cyprus aan toe – en keerden weer terug met verse, elders opgedane ideeën. De derde invloedstroom is de rechtstreekse invoer van kunst uit zowel West-Europa als het Byzantijnse cultuurgebied. Deze veelzijdigheid van invloeden laat zien dat het Ethiopische christendom naast het soms gekoesterde isolement, ook vaak in staat is geweest tot een grote openheid naar buiten. Bovendien de Byzantijnse en zoals we al zagen Koptische invloed, is er ook die van de christelijke Nubische (= Noord-Soedanese/Zuid-Egyptische) en Armeense kunst. De belangrijke westerse invloed is vooral die van de Vlaamse schilderstijl via Portugal, en meer nog die van Italië (zie afb. p 20). En moslimschilderkunst, bijvoorbeeld de Indiase van de moghuls en van de zogeheten ‘Perzische’ stijlen, maar ook andere, heeft in de Ethiopische religieuze kunst eveneens zijn sporen nagelaten.

Bronnen

De Ethiopische iconschilderkunst put qua afbeeldingen en thematiek allereerst uit de bijbel, met name de evangeliën.

Daarnaast is er de invloed van de apocriefe literatuur, die vaak in een bijbelse stijl is geschreven, maar om verschillende redenen de canon van de H. Schrift nooit heeft gehaald. Wel vond ze een breed publiek in het oosterse christendom met zijn volksreligiositeit, met name in Ethiopië. Ook een belangrijke bron vormen de heiligenverhalen – er zijn nogal wat heiligeniconen –, vrome legenden en liturgische hymnen waarvan er in Ethiopië vele in omloop zijn. Het betreft teksten afkomstig uit het Midden-Oosten of zelfs ook weer uit het westen, maar niet zelden literaire creaties van eigen kweek, in een cultuur die bij uitstek rijk is aan bonte narratieve en visuele geloofsuitingen.

Heilig

Er zijn amper driedimensionale beelden in de Ethiopische gewijde beeldende kunst. Dit is geheel volgens het verbod hierop in het bredere oosterse christendom.

Mogelijke redenen voor dit verbod zijn dat men tegen heidense afgodsbeelden was, die doorgaans drie-dimensionaal waren en daardoor extreem antropomorf overkwamen (= op mensen lijken, wat de ene ware God juist niet doet). Wellicht nauw hiermee verwant is dat men geen naturalistische weergaven wilde maken:

Iconen vind je ook op straat... hier een priester in volledige liturgisch gewaad, gewapend met luidspreker, rijk versierde parasol én icon, die op het trottoir collecteert voor zijn te bouwen of te restaureren parochiekerk. (Foto: L. van Leijssen)

het heilige weergeven is iets anders dan de zintuigelijke realiteit zo natuurgetrouw mogelijk visualiseren. En men wilde zich ook niet als quasi schepper naast God de Schepper zelf poneren.

Geheel volgens de oudste beleving van iconen in het oosters christendom representeren de iconen in het Ethiopisch christendom zowel een leerelement (catechese, ‘bijbel der armen’) als een tegenwoordigheid.

God, Christus, Maria en de heiligen worden als werkelijk aanwezig in de iconen ervaren.

Aan iconen worden wondere daden toegekend, zoals een genezing of ook wel – bij evident laakbaar gedrag – een fikse bestraffing. In moeilijke tijden kunnen iconen de mens de nodige krachten schenken. Via iconen hebben mensen ook openbaringen. De verering die de iconen in Ethiopië krijgen is groot en wordt nog wel het meest uitgedrukt door de diepe buigingen die de gelovigen ervoor maken.

Iconen vind je in de kerk. Iconen vind je ook in de tenten bij grote religieuze manifestaties, bijvoorbeeld bij het Feest van Jezus’ Doop in de Jordaan (19 januari), als alle parochies uit de omgeving hun eigen tent opstellen op het feestterrein, met daarin een of meerdere levensgrote of ook bescheidener iconen. Iconen vind je ook op straat (zie afb. op deze pagina). Iconen vind je eigenlijk overal wel in Ethiopië.

Leo van Leijssen

KRITIEK VANUIT KOPTISCH-KATHOLIEKE KERK

'Wij hadden gehoopt op een grondwet voor alle Egyptenaren, maar in de plaats daarvan krijgen wij een grondwet die slechts representatief is voor een deel van de bevolking', aldus Kyrillos William, de administrator van het Koptisch-katholieke patriarchaat van Alexandrië, de geënieerde tegenhanger van het grote Koptisch-orthodoxe patriarchaat. De Koptische katholieken vormen met hun geloofsgemeenschap van een paar honderdduizenden een minderheid in de christelijke minderheid van het land. 'In de artikels [van de grondwet] wordt voortdurend verwezen naar het islamitisch recht als basisreferentie. President Mohammed Morsi heeft een moderne en democratische staat beloofd, maar wij geloven niet dat deze grondwet in het verlengde daarvan ligt.' Zowel Kyrillos William als de Koptisch-katholieke bisschoppen Joannes Zakaria van Luxor en Antonios Aziz Mina van Giza menen dan ook dat de onlangs aangenomen nieuwe grondwet van Egypte een gevaar vormt voor de vrijheden van de Egyptische burgers. Deze bezorgde reactie is opmerkelijk omdat juist vanuit de kringen van de Koptisch-katholieke kerkleiders doorgaans optimistischer geluiden waren te beluisteren de laatste jaren richting de veranderingen in Egypte en het aandeel van de islam daarin. (Bron: o.a. Kerknieuws.nl Kerknet.be).

NIEUWE METROPOLIET IN AMERIKA

De 'Orthodox Church in America' heeft bisschop Tikhon gekozen tot haar nieuwe primaat. Metropoliet Tikhon's intronisatie is op zondag 27 januari. Metropoliet Tikhon volgt metropoliet Jonah op, die nog maar enkele jaren geleden

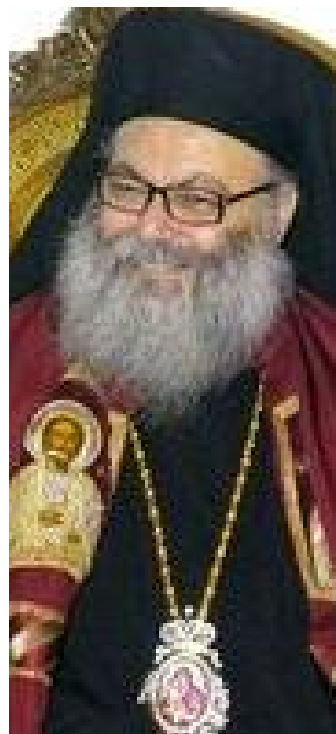
de nieuwe primaat was geworden. Hem was in het najaar van 2012 door de H. Synode verzocht om terug te treden op grond van mismanagement. Precieze redenen voor dit ontslag zijn verder niet gegeven. Een voor de hand liggende maar niet evidente oorzaak zou een slepend en slopend conflict rond geld kunnen zijn in de kleine oosters-orthodoxe kerk in de VS en Canada. De 'Orthodox Church in America' kampt al een kleine 8 jaar met een financieel schandaal, dat al eerder Jonah's voorganger, metropoliet Herman, zijn zetel kostte en diens voorganger, emeritus-metropoliet Theodosius, zijn goede reputatie.

EUROPESE OOSTERSE KATHOLIEKEN

Van 22 tot 25 november kwamen te Zagreb, Kroatië, de grieks-katholieke en andere oosterse katholieke bisschoppen van Europa bijeen. Het zijn de kerkleiders van 25 oosterse kerken in communio met de Zetel van Rome, meest grieks-katholieken (katholieken van de Byzantijnse ritus). Deze leiders komen vaker bijeen, om de zoveel jaar, maar nu was het 400-jarig jubileum van de unie met Rome van de grieks-katholieken in Kroatië aanleiding om de bijeenkomst in Zagreb te houden. De bijeenkomst stond onder auspiciën van de rooms-katholieke Raad van de Bisschopsconferenties van Europa (CCEE) en bestond uit liturgievieringen, vergaderingen, een korte pelgrimage en beleefdheidsbezoeken.

NIEUWE PATRIARCH JOHANNES DE TIENDE VAN ANTIOCHIË

Metropoliet Yuhanna Yazigi is op 17 december jl. door een kiescollege van 18 bisschoppen gekozen tot de nieuwe Grieks-orthodoxe

Zijne Zaligheid Johannes X (Yazigi), Grieks-orthodox patriarch van Antiochië en geheel het Oosten.

patriarch van Antiochië, die zijn domicilie in de Syrische hoofdstad Damascus heeft. Patriarch Johannes X volgt de bekende patriarch Ignatius IV Hazim op, die op 5 december 2012 op 92-jarige leeftijd in het Grieks-orthodoxe St. George-ziekenhuis van Beiroet was overleden. Yazigi gooide hoge ogen voor zijn benoeming; hij was eerder rector van de gerenommeerde Universiteit van Balamand in Noord-Libanon en bezette een belangrijke bisschopszetel voor zijn kerk in Europa. Van de nieuwe kerkvorst zal uitermate veel stuurmanskunst worden geëist gezien de burgeroorlog in Syrië, waar de christenen door de opstand tegen hun 'beschermers' president Bashar el-Assad in een delicate situatie van overleven terecht gekomen zijn.

HULP GEVRAAGD VOOR CHRISTELIJKE VLUCHTELINGEN UIT SYRIË

In het Syrisch-orthodoxe klooster Deyrulzafaran bij Mardin in Oost-Turkije zijn op het moment 25 Syrische staatsburgers – christenen – die de burgeroorlog in eigen land zijn ontvlucht. Dat is een fractie van de grote aantallen Syrische vluchtelingen richting Turkije.

Buiten het klooster zijn er trouwens in de stad Mardin zelf ook nog twee gezinnen. En verder zijn er in het oostelijker gelegen stadje Midyat, tot in de jaren '70-'80 een belangrijke Syrisch-orthodoxe plaats, ook nog eens zo'n 120 christenen uit Syrië neergestreken.

Bodem reservepotjes in zicht

De vluchtelingen in het klooster verblijven daar al vanaf september 2012. De daaraan verbonden kosten drukken zwaar op het klooster. Voor hun onmiddellijke levensbehoeften putten de vluchtelingen op het moment overigens uit eigen financiële middelen. Familie in het westen wil natuurlijk ook bijspringen, dat is een oriëntaalse code, ook onder de christenen: je laat je familie niet stikken. Maar zulke reserve-

potjes, van jezelf, van het klooster of van verwanten ver weg, raken natuurlijk een keertje op. Hun eerste behoefte is en blijft juist zo'n basale bestaansvoorwaarde als eten kunnen kopen. Van de vluchtelingen in het Deyrulzafaran-klooster is verder 60% kind – kinderen die niet naar school gaan! Een probleem natuurlijk.

Bezorgd

De Syrisch-orthodoxe bisschop van Mardin, Mor Saliba Özmen, die in het klooster zetelt, is bezorgd hoe deze mensen goed opgevangen kunnen blijven worden in zijn klooster. Het aantal zou nog mogen lopen tot 30 mensen, maar meer dan dat kan het klooster niet hebben. En behalve de ruimtelijke en financiële capaciteit speelt ook de personele. Want naast de bisschop is er in het klooster slechts één monnik; en dan is er een kloosterschool met zo'n twintig opgroeiende jongeren, maar die komen daar om te studeren (Klassiek-Syrisch en Syrisch-orthodoxe kerkelijke tradities). Bisschop Saliba zegt ook dat als die mensen blijven, er tevens voor onderwijs voor hun kinderen gezorgd zal moeten gaan worden.

Roep om hulp

Bisschop Saliba heeft een hulproep doen uitgaan. Deze heeft meerdere instellingen bereikt die zich met oosters christendom bezighouden en die achter deze vraag om steun zijn gaan staan. De Katholieke Vereniging voor Oecumene heeft ook positief gereageerd en start een bescheiden hulpproject voor Deyrulzafaran deze Syrische vluchtelingen in bij Mardin. Inmiddels heeft de Katholieke Vereniging voor Oecumene hiertoe contact opgenomen met Caritas, de katholieke charitatieve instelling in de regio. Dit om in samenwerking met hen de fondsen die we hopen op te halen voor deze vluchtelingen, in goede orde bij bisschop Saliba terecht te laten komen.

Wie van u wil dit project 'Syrische vluchtelingen Mardin' steunen? U kunt uw gift overmaken naar:

ING 801919

Katholieke Vereniging voor Oecumene
Biltstraat 121
3572AP Utrecht
o.v.v. Syrische vluchtelingen Mardin

Info: 030-2326907

OOSTERSE LITURGIEVIERINGEN (ORTHODOXE EN KATHOLIEKE) IN NEDERLAND

Websites met adressen en tijdstippen

In Pokrof 5 van 2012 verscheen de laatste agenda van de katholieke oosterse liturgievieringen. Voortaan verschijnt in elke eerste editie van een jaargang de lijst met e-mail-adressen van orthodoxe en katholieke oosterse parochies, waar men de tijden van vieringen kan vinden.

Katholiek

- **Byzantijnse Gemeenschappen (Pokrofgemeenschappen), Nederland:** www.pokrof.nl
- **Johannes van Damascus-gemeenschap, 's-Hertogenbosch:** www.byzantijnsekapel.nl, 073-6148508 (mevr. M. Corsten)

- **Nijmeegs Byzantijns Koor:** www.hetnbk.nl, j.vanderpost@planet.nl
- **Utrechts Byzantijns Koor:** www.utrechtsbyzantijnskoor.nl
- **Tilburgs Byzantijns Koor:** www.tilburgsbyzantijnskoor.nl
- **Lysenkokoor (Nieuwegein):** www.lysenko.nl
- **Gemeenschap van de H. Wladimir (Hengelo, Ov.):** www.wladimir-hengelo.nl

Orthodox

- **Oosters-orthodoxe Kerken, Nederland ~ Vereniging voor Orthodoxen 'H. Nikolaas van Myra':** www.orthodoxen.nl, zie onder: 'Parochies'.
- **Assyrisch-apostolische Kerk van het Oosten, landelijke**

- parochie Mar Benyamin (Zeist, Oldenzaal):** <http://www.marbenyamin.nl/>
- **Koptisch-orthodoxe Kerk, Amsterdam:** <http://koptischekerk.nl/kerkdiensten.html>
- **Koptisch-orthodoxe Kerk, overige parochies Nederland:** <http://koptischekerk.nl/columns/kerken-in-nl/>
- **Syrisch-orthodoxe Kerk, Nederland:** <http://www.morephrem.com/nl/cms/> zie onder: 'Parochies' en 'Klooster'.
- **Ethiopisch-orthodoxe Kerk (landelijke parochie Debre Mewie St. Gebriel), Nederland:** www.tewahedo.nl
- **Eritrees-orthodoxe Kerk:** <http://tewahdo.eu/>

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

